

Milana Černelić

Bunjevačke studije

Zagreb: FF press, 2006, 318 str.

Na autoričino dugogodišnje istraživanje etnogeneze, kulturnog naslijeđa i identiteta Bunjevaca svakako je utjecalo njezino bunjevačko podrijetlo te dio života proveden među podunavskim Bunjencima u Bačkoj. Tijekom profesionalnog usavršavanja bavila se upravo bunjevačkim temama, kojima je posvetila magistarski i doktorski rad, prvu knjigu (*Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Zagreb, 1991) te veći broj znanstvenih radova objavljenih u hrvatskim i inozemnim časopisima.

Bunjevačke studije Milane Černelić nastale su kao sinteza njezinih prijašnjih istraživanja svadbenih običaja, obiteljskih zadruga i identiteta Bunjevaca. Knjiga je podijeljena na pet poglavlja, od kojih su u dva opsežnija interpretirani rezultati istraživanja tradicijske kulture primorsko-ličkih i podunavskih Bunjevaca, dok se treća, dalmatinska grupa Bunjevaca, zbog njihova manje prepoznatljiva identiteta, spominje posredno. Nakon tekstova recenzenata Jadranke Grbić-Jakopović i Vitomira Belaja, umjesto uvoda autorica iznosi teorijski pristup istraživanju bunjevačkih identiteta. Rabi množinu, identiteti, upravo zbog složene etnogeneze te subetničke skupine, koja se s područja Bosne, Hercegovine i Dalmacije, najvećim dijelom tijekom 17. stoljeća, zbog povijesnih zbivanja, razdijelila na tri veća, odvojena ogranka (dalmatinske, primorsko-ličke i podunavske Bunjevce).

Autorica je u prijašnjim studijama veću pozornost posvećivala podunavskim Bunjencima u Bačkoj i Mađarskoj, a znanstveni interes naknadno će usmjeriti i na druge bunjevačke ogranke. Unutar znanstvenog projekta *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca* integrirala je i proširila dotadašnje spoznaje o toj skupini Bunjevaca, a rezultate je pred-

stavila u poglavlju »Primorsko-lički Bunjevci«. Obuhvaćene su dosadašnje spoznaje o tradicijskoj baštini, identitetu i etnogenezi tog bunjevačkog ogranka te rezultati najnovijih terenskih ispitivanja koji su komparativno analizirani prema običajima ostalih Bunjevaca. Jedna od etnoloških tema u proučavanju primorsko-ličkih Bunjevaca bile su seljačke obiteljske zadruge kao »specifičan primjer opstojnosti takvog načina života sve do devedesetih godina 20. stoljeća« (str. 29). Cilj autoričina istraživanja bio je usmjeren na pitanje zadržane imovine, zasebnoga združnog vlasništva, gospodarenja, života u zadrugi i u promijenjenim društveno-ekonomskim odnosima te na diobu obiteljskih zadruga. Iako je posrijedi mali uzorak združnih obitelji primorsko-ličkih Bunjevaca, autorica zapaža određene pokazatelje postupne diobe kroz specifične prijelazne oblike iz združne u inokosnu obitelj, proces koji je uočen i u nekim jugoistočnim dinarskim krajevima te osobito u bačkih Bunjevaca u južnoj Mađarskoj (str. 53). Svadbenim običajima Like, Primorja i Gorskoga kotara posvećen je prostor zbog specifičnih tragova bunjevačkih elemenata koji su karakteristični i za ostale bunjevačke ogranke. Razmatrajući svadbene običaje, ulogu kuma i ostalih svatovskih časnika na području Primorja, Like i Gorskoga kotara, zapaža prostornu zastupljenost pojedinih elemenata iz bunjevačkih svadbenih običaja koji upućuju na nekadašnje prožimanje slavenskoga i starosjedilačkoga (vlaškoga) kulturnog sloja u južnim prostorima jugoistočne Europe (str. 65).

Poglavlje »Podunavski Bunjevci« sastavljeno je od manjih studija posvećenih životu na salašu i u gradu, kontinuitetu nekih važnijih običaja, nekadašnjemu obiteljskom združnom životu, bačkom ogranku Bunjevaca u kontekstu etničkih promjena tijekom 20. stoljeća, nastojanjima da se njima ospori pripadnost hrvatskome narodu i lokalnoj zajednici bačkih Bunjevaca u Hrvatskoj. Osvrtom na etničke promjene tijekom 20. stolje-

ća u Vojvodini autorica je aktualizirala pitanje položaja tamošnjih Bunjevaca. Zaključuje da se i uz agrarne reforme i planske migracije nakon Prvoga te Drugoga svjetskog rata, očuvala nacionalna heterogenost stanovništva Vojvodine, ali u bitno izmijenjenim omjerima u korist državotvornog naroda. Uvođenjem novih kategorija, Bunjevaca i Šokaca, koje su trebale izraziti nacionalnu pripadnost, u popisu stanovništva Vojvodine 1991. znatnije je smanjen ukupan broj Hrvata. To je bio nastavak međuratne politike unutar Kraljevine Jugoslavije, manipulacije »odozgor« tradicijski usvojenim nazivima koji označuju dvije starosjedilačke hrvatske etničke skupine u Vojvodini. Autorica je izdvojila tri osnovna oblika tadašnjeg manipuliranja etničkim imenom Bunjevaca pod plaštem jugoslavenskosti: a) neutraliziranje te etničke skupine isticanjem njihove posebnosti, prema kojoj Bunjevci nisu ni Srbi ni Hrvati već posebno pleme istoga naroda, b) isticanje srodnosti sa Srbima i Hrvatima, gdje je pripadnost stvar individualnog odabira uz naglasak da je bitna pripadnost jedinstvenome jugoslavenskom narodu te c) nepriznavanje Bunjevcima njihove hrvatske nacionalne pripadnosti tvrdnjom da su oni Srbi katoličke vjere (str. 187). Rubni položaj bačkih Bunjevaca u odnosu na ostale Hrvate, jaka privrženost etničkom imenu, potom agresija na Hrvatsku i ozračje straha bili su plodno tlo za ponovno oživljavanje manipulacije »odozgor«. Posljednja dva desetljeća 20. stoljeća rezultirala su zamjetljivim podvajanjem Bunjevaca. Veći dio ostao je vjeran nacionalnom imenu, ali je bilo i onih koji su se zbog straha za fizičku i gospodarsku egzistenciju, na državnom popisu izjašnjavali ili kao Bunjevci ili kao Jugoslaveni te se tako utekli nacionalnoj mimikriji.

Jedan ogranak bačkih Bunjevaca formirao se kao specifična lokalna zajednica potpunim naseljavanjem u Hrvatsku. Ta je zajednica nastala migracijama pojedinaca, odnosno individualnih obitelji, početkom Drugoga svjetskog rata, potom u poslijeratnom

razdoblju, a osobito u devedesetim godinama 20. stoljeća. Zajednica se organizirala kroz Društvo vojvođanskih i podunavskih Hrvata pružajući svojim članovima osjećaj identiteta i povezanosti sa zavičajem. Izložbom *Iz baštine bačkih Hrvata Bunjevaca* 1998., u čijoj je pripremi sudjelovala i autorica, Društvo je široj hrvatskoj javnosti prezentiralo očuvanost tradicijskih običaja i kulturnog identiteta zajednice.

U nedostatku pisanih izvora upravo tradicijski običaji mogu poslužiti kao važan trag u etnogenezi etničkih skupina. Autorica se koristila hermeneutičkim povijesnim pristupom u određivanju prostora na kojem su započeli procesi oblikovanja bunjevačkih specifičnosti. Njezina teza o etnokulturnom formiranju Bunjevaca zamjetljiva je već u ranijim radovima o svadbenim običajima, a detaljno je izlaže u poglavlju »Bunjevci u kontekstu etnokulturnih procesa na prostoru jugoistočne Europe«. Komparacija etnoloških studija s rezultatima istraživanja povjesničara i lingvista omogućila joj je da postavi smjelu tezu prema kojoj je etnogeneza Bunjevaca počela na jugoistočnim dinarsko-jadranskim graničnim područjima. Nadalje, pobliže je odredila taj prostor kao teritorije južno od Neretve obuhvativši južnu Dalmaciju sa zaleđem, Boku kotorsku te Crnogorsko primorje s dijelom njegovog zaleđa, odnosno prostor povijesne Crvene Hrvatske. Smatra da je na tom području došlo do prožimanja vlaških i hrvatskih kulturnih elemenata, a možda i dijelom albanskih. Stapanjem južnog ogranka ikavskih Hrvata s predslavenskim stanovništvom nastale su specifičnosti te hrvatske etničke skupine. Ekspanzijom srpske srednjovjekovne države prema Jadranu, dio stanovništva povukao se prema sjeverozapadu na područje zapadne Bosne, Hercegovine i Dalmacije, gdje je završilo formiranje Bunjevaca u posebnu etničku skupinu. Drugi dio stanovništva, koji je ostao u pradomovini Bunjevaca, primio je ijekavski govor i uglavnom izgubio svijest o hrvatskom imenu, ali je

zadržao kulturni inventar, koji je autorici omogućio utvrđivanje ishodišnog prostora svih Bunjevaca.

Posljednju cjelinu knjige čini poglavlje »Kritički osvrt na doprinos istraživanju bunjevačke etnogeneze srpskog etnologa Jovana Erdeljanovića«. Posrijedi je Erdeljanovićeve studija *O poreklu Bunjevaca* iz 1930. u kojoj su metodički postupci pri bavljenju problemima prošlosti Bunjevaca bili uglavnom ispravni, ali cilj istraživanja bio je postavljen neadekvatno i tendenciozno. Erdeljanović je u proučavanju bunjevačkih ograna obratio pozornost na povijesne podatke, jezične osobine, predaje o podrijetlu, prezimena i pojedine važnije tradicijske običaje, što su bile dobre strane te studije. No učinio je i neke metodološke propuste pri istraživanju, uspoređujući običaje primorsko-ličkih Bunjevaca samo s običajima srpskog stanovništva i nazivajući ih sve srpskim, izostavivši usporedbu s običajima drugoga hrvatskog stanovništva na tom području. Razmatrajući naseljavanje dalmatinskog zaleđa nakon osmanskih osvajanja i raseljavanja Hrvata čakavaca, pokušao je dokazati da je novi prostor postao u cijelosti etnički srpski. Novo doseljeničko katoličko stanovništvo tog područja pokušao je objasniti njihovim kasnijim pokatoličenjem. Šire dalmatinsko-dinarsko područje jest prostor na kojem je završilo oblikovanje etničke skupine Bunjevaca, odakle su se iseljavali u Liku, Primorje, Gorski kotar i Podunavlje, pa postaje jasna namjera Erdeljanovićeve tvrdnje o srpskome etničkom karakteru tog područja. Sve navedeno autoricu je dovelo do zaključka da su rezultati Erdeljanovićeve studije bili zadani, a cilj provedenih istraživanja trebao je potvrditi unaprijed postavljene zaključke o Bunjevcima kao katoličkim Srbima.

Iako nastala na temelju sinteze prijašnjih članaka, knjiga *Bunjevačke studije* donosi i nove autoričine spoznaje u istraživanju složene etnogeneze Bunjevaca. Svoju tezu o podrijetlu Bunjevaca argumentirala je rezultati-

ma brojnih terenskih istraživanja, njihovom kritičkom analizom te kritičkim osvrtom na radove drugih autora. Djelo je svojim interdisciplinarnim pristupom svojevrsno osvježenje u istraživanju te problematike, a rezultatima izlazi iz okvira usko bunjevačkih tema obogaćujući cjelokupnu hrvatsku nacionalnu i kulturnu povijest.

Mario Bara

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

Jasna Čapo Žmegač

Strangers Either Way: The Lives of Croatian Refugees in Their New Home

New York – Oxford: Berghahn Books, 2007, 216 str.

Knjiga *Strangers Either Way: The Lives of Croatian Refugees in Their New Home* Jasne Čapo Žmegač, znanstvene savjetnice u Institutu za etnologiju i folkloristiku te redovne profesorice na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, američko je izdanje prije pet godina objavljenoga izvornoga hrvatskog izdanja knjige *Srijemski Hrvati: etnološka studija migracije, identifikacije i interakcije*. Ovaj rad temelji se na etnografskome istraživačkom projektu o migraciji skupine hrvatskog stanovništva iz Vojvodine u Gradinu nedaleko od Virovitice ranih devedesetih godina prošloga stoljeća. Studijom se istražuju napetosti i procesi integracije i identifikacije u novoj sredini koji nastaju kao posljedica toga manje-više prisilna preseljenja Srijemskih Hrvata u svoju etničku domovinu. Bez obzira na zajedničku nacionalnu pripadnost s domicilnim stanovništvom, doseljeni Hrvati bili su u prvih deset godina tretirani kao stranci, pa je sukladno tome i naslov američkog izdanja knjige *Strangers Either Way* (*U svakom slučaju stranci*).